
ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ КАДРІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

ПІДГОТОВКА ДО ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАГІСТРІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Ірина Євстігнеєва

Аннотация. Установлено, что сложное и противоречивое утверждение инновационных подходов в высшем физкультурном образовании постепенно привело к необходимости обновления теоретических и методических основ подготовки будущего тренера-преподавателя к профессиональной деятельности.

Определено, что современный спорт требует от тренера высоких способностей: он должен владеть всем арсеналом современных знаний, учитывать психологические, социальные, материально-технические и все другие аспекты подготовки спортсмена. Доведено, что успехи спортсменов во многом зависят от личности тренера – его знаний, педагогического таланта, авторитета, воли, способности к творческому обобщению.

Ключевые слова: практика, специфика тренерской деятельности, деятельность тренера, современный спорт.

Abstract. Complex and discrepant approval of innovation approaches to the higher physical education has led to the necessary renewal of theoretical and methodical ways of preparation of future coach-teacher for professional activity. The modern sport demands high skill level of coach-teacher.

He has to possess all arsenals of modern knowledge, take into account psychological, social, technical, material aspects of the preparation of sportsman. Success of sportsmen mainly depends on trainer-teacher personality – his knowledge, pedagogical talent, authority, abilities for creative generalization.

Keywords: practice, coach activity specifics, modern sport, coach activity.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітньо-професійною програмою підготовки магістра за спеціальністю передбачена практика, від змісту, форм і методів якої значною мірою залежить ефективність їхньої майбутньої науково-педагогічної діяльності. Однак організація та методичне забезпечення тренерської практики у вищих навчальних закладах (ВНЗ) на рівні підготовки магістра знаходяться в колі певних суперечностей.

Передбачається, що на загальноєвропейському рівні напрями підготовки вчителя упродовж найближчих років будуть координуватися єдиними документами, прийнятими настановною конференцією освіти країн – членів Ради Європи (Любляна, Словенія, 2010).

Позицію України у питаннях модернізації освіти, підготовки педагогічних кадрів засвідчив форум міністрів освіти Європи «Школа XXI століття: Київські ініціативи» (Київ, 2011).

В руслі тенденції підготовки вчителя для «нової освіти Європи» у національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. серед основних завдань педагогічної освіти акцентовано на модернізації діяльності педагогічних, у тому числі й шляхом інтеграції традиційних педагогічних та новітніх інформаційно-комунікативних технологій, раціональних і ефективних підходів до організації наукової та інноваційної діяльності [1].

Вирішення цих суперечностей потребує пошуку більш гнучких підходів до підвищення рівня професійної підготовки майбутніх фахівців зі спорту, особливо до роботи з юними спортсменами, використання основних засобів навчання у професійній діяльності, переосмислення організаційно-методичних умов, мети, змісту, функцій і завдань професійної підготовки у ВНЗ України відповідно до вимог сучасної парадигми освіти.

Відповідно до законів Конституції України та правових норм, основною метою ВНЗ є підготов-

ка провідних фахівців у різних сферах діяльності. Не виняток і ВНЗ, завдання яких – забезпечення педагогічної науки здібними спеціалістами з фізичної культури та спорту.

В основі розвитку нової системи вищої освіти покладено сучасні технології навчання: Інтернет, технології електронної комунікації (електронна пошта, чат, скайп тощо), комп'ютерні навчальні програми, Web-технології, кейс-стаді (навчання з використанням реальних ситуацій), проєктивна технологія навчання, що передбачає навчання під час участі в конкретному проєкті тощо, але, на наш погляд, основною підготовкою є практична діяльність майбутніх тренерів.

Теоретичний аналіз основних визначень за означеною проблемою свідчить, що поняття «практика» здебільшого розглядається дослідниками як специфічна людська форма життєдіяльності, спосіб буття людини у світі; цілеспрямована, чуттєво-предметна діяльність людей, змістом якої є перетворення природи і суспільства [3, 7]. Практика майбутніх тренерів (педагогів) науковцями визначається як спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів; сполучна ланка між теоретичним навчанням студента і його майбутньою самостійною професійною діяльністю; складова психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів, у процесі якої вони набувають необхідні вміння і навички.

Узагальнення запропонованих визначень дало нам змогу розглядати тренерську діяльність магістрів вищої школи як важливу складову їхньої професійної підготовки, спрямовану на закріплення та реалізацію в умовах вищого навчального закладу набутих предметних, психолого-педагогічних, науково-методичних знань, навичок та умінь, необхідних для майбутньої науково-педагогічної діяльності; як засіб творчого розвитку, саморозвитку та самореалізації майбутнього науково-педагогічного працівника, формування у нього морально-етичних і професійних якостей та готовності до інноваційної науково-тренерської діяльності.

Мета дослідження – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити на різних рівнях майстерності тренера ведучі компоненти структури його діяльності.

На шляху досягнення такої мети вже багато зроблено вітчизняними реформаторами вищої школи, зокрема в питаннях визначення її філософських і світоглядних засад (В. П. Андрущенко, М. Б. Євтух, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. І. Луговий, Д. В. Табачник, П. Ю. Саух та ін.), методології професійної освіти фахівців різних галузей (С. У. Гончаренко, Р. С. Гуревич, Н. Г. Ничкало, В. В. Рибалка та ін.), концептуальних засад професійної підготовки май-

бутніх фахівців фізичного виховання та спорту (О. Ю. Ажиппо, П. Б. Джуринський, Р. П. Карпюк, Р. В. Клопов, Є. Н. Приступа, Л. П. Сущенко, Б. М. Шиян та ін.), науково-методичних засад здоров'язберігаючої діяльності (В. П. Горашук, О. Д. Дубогай та ін.) [7].

Аналіз професійної підготовки магістрів до тренерської діяльності в провідних країнах світу дає підстави для висновку, що найбільш вагомими ідеями для вдосконалення цієї підготовки є широке використання інформаційних технологій; жорсткі критерії відбору абітурієнтів; ухвалення закону, що закріплює прийняття на роботу осіб із фаховою професійною освітою; доцільність функціонування суспільно-кваліфікаційної структури кадрів та активу. Тут можна виділити такі особливості або фактори, які впливають на успішність здійснення професійної фізичної підготовки фахівців [4].

По-перше, професійна підготовка майбутніх фахівців повинна розглядатися як багаторівнева система, що будується на основі органічної єдності загального, особливого й індивідуального. Вона мусить мати свою специфіку, зумовлену особливостями професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури й спорту та відображати залежність ефективності підготовки від особистісних якостей майбутнього фахівця, його психологічної культури, здатності до педагогічної та тренерської діяльності.

По-друге, професійну підготовку майбутніх фахівців фізичної культури та спорту потрібно здійснювати за принципом інтегративного підходу до формування її змісту, відбору форм і методів, оскільки вона інтегрує в собі підготовку як фахівців фізичної культури й спорту, так і фахівців із конкретних видів спорту [1, 3, 4].

По-третє, у професійній підготовці майбутніх фахівців фізичної культури та спорту перевага має надаватися діяльному підходу. Засобами реалізації професійних можливостей спеціалістів у професійній діяльності є їхня фізкультурно-педагогічна й тренерсько-викладацька діяльність. Особливість цієї підготовки полягає також у тому, що фізичний розвиток студента, його спортивна та спеціальна підготовка здійснюються в нерозривній єдності й взаємозумовленості, що дає змогу розглядати нову функцію професійної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури, а саме – національно-фізкультурно-спортивну [2, 3].

Н. М. Дем'яненко вказує на те, що особливого значення в реалізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього тренера-викладача набуває магістратура. На етапі магістратури максимальною мірою досягається єдність академічних і ринкових характеристик вищої освіти, саме магістерський рівень дозволяє здійснити підготовку ви-

сокоінтелектуальних науково-дослідних кадрів і еліти із високою міждисциплінарною культурою.

Є. П. Ільїн вважає, що особливості діяльності тренера пов'язані, насамперед, з метою, що стоїть перед ним, – досягнення його учнями високої спортивної майстерності в результаті багаторічного тренування. Звідси *перша особливість тренерської діяльності* – постійне спілкування зі своїми учнями на тренувальних заняттях, зборах і змаганнях, що дозволяє краще вивчити психологію спортсменів і систематично на них впливати. Ця особливість накладає на тренера особливу відповідальність за фізичне здоров'я і особистісний розвиток його підопічних.

Друга особливість діяльності тренера полягає в наявності «професійного ризику»: тренер змушений чекати високого результату своїх учнів довгі роки (при цьому без гарантії, що він буде), а це вимагає не тільки терпіння, а й моральної відповідальності за здоров'я і розвиток таланту своїх учнів. Не секрет, що деякі тренери заради якнайшвидшого досягнення результату форсують тренувальні навантаження, що є для юних спортсменів поза межними, і тим самим гублять талановитих хлопців.

Третьюю особливістю тренерської діяльності є її стресогенність і період змагань – тренер постійно відчуває дуже високе нервово-емоційне напруження [7].

Стартова лихоманка. Тренер знаходиться у стані напруженості понад міру, він нестриманий, неспокійний, задумливий, розсіяний. Багато говорить, іноді повторюючись.

Стартова апатія. Тренер абсолютно не напружений, пригнічений, байдужий. Він абсолютно не розмовляє. Не виявляє ніякої реакції, задумливий. Перед виступом не дає спортсменам жодних вказівок, ніби не помічає їх.

Стан бойової готовності. Спостерігаються напруженість, висока активність, гарний настрій, стриманість. Тренер розмовляє тільки в необхідних випадках, про змагання мало, і в оптимістичному тоні. Для тренера характерна необхідна турбота про спортсменів.

Четвертою особливістю діяльності тренерів є їхня відірваність від дому та сім'ї протягом тривалого часу (в деяких видах спорту до дев'яти місяців у році). Для тренера практично не буває вихідних днів, так як у будні дні він проводить тренування, а у вихідні – супроводжує своїх спортсменів на змаганнях.

Це створює напруженість у сімейних відносинах і труднощі у вихованні власних дітей.

П'ята особливість у процесі своєї діяльності тренер повинен вступати в контакт з широким колом людей, які пов'язані з забезпеченням навчально-тренувального та змагального процесу, зокрема

з батьками юних спортсменів, представниками адміністрації, суддями, журналістами.

Шоста особливість тренерської діяльності, а скоріше кар'єри, – це неминучі падіння після зльотів (навіть тріумфальних), звідси нестабільність соціального статусу тренера, невпевненість у майбутньому.

Сьома особливість – публічність (особливо в спортивних іграх), успішна або невдала діяльність тренера зі спортсменами високого класу обговорюється засобами масової інформації, його показують під час телетрансляцій матчів, пресконференцій. Все це викликає необхідність постійно тримати під контролем свої емоції, стежити за грамотністю мови, дотримуватися етикету в спілкуванні з журналістами [7].

Отже, успішність діяльності тренера визначається в першу чергу його знаннями й уміннями.

Тренер – це, перш за все, педагог, і до нього висувуються всі ті ж вимоги, як і до будь-якого вихователя. Серед професійно значущих якостей фахівці виокремлюють *майстерність тренера*.

Розглянемо якості, що характеризують майстерність тренера.

У цьому зв'язку А. А. Деркач, А. А. Ісаєв відзначають, що на різних рівнях майстерності тренера провідними є різні компоненти структури його діяльності: «Майстерність у вихованні та навчанні юних спортсменів припускає високий ступінь розвитку педагогічних знань, умінь і навичок. Якщо який-небудь компонент у структурі педагогічної діяльності тренера розвинений недостатньо, педагогічні впливи виявляються малоєфективними» [7].

Всі професійно важливі якості тренера умовно поділяють на такі групи: світоглядні, моральні, комунікативні (включаючи педагогічний такт), волеволі, інтелектуальні, включаючи перцептивні, атенційні (якості уваги), мнемічні (якості пам'яті), рухові (психомоторні). Світогляд тренера мотивує всю його педагогічну діяльність як служіння своєму народу, державі, дає міцну основу для виховання в учнів активної життєвої позиції.

Досягати успіхів у підготовці кваліфікованих спортсменів можна тільки творчо ставлячись до роботи, досліджуючи й експериментуючи. Особливу роль у діяльності тренера відіграє оперативність мислення, що характеризує здатність тренера швидко знаходити оптимальне рішення поставлених педагогічних завдань, а також екстраполіроване, тобто передбачення результатів педагогічного впливу на учнів.

У змісті професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр фізичної культури і спорту» виокремлено інваріантну й варіативну частини професійної підготовки. Інва-

ріантна включає гуманітарні, соціально-економічні та фундаментальні дисципліни, які вивчаються згідно з навчальним планом підготовки викладачів фізичної культури, з інтеграцією окремих тем із прикладної фізичної підготовки. Варіативна частина включає професійно орієнтовані й вибірково-навчальні дисципліни, які вивчаються згідно з навчальним планом підготовки спеціалістів фізичної культури з інтеграцією професійно спрямованих дисциплін. Підготовка має бути спрямована на поглиблення загальної освіти, формування ґрунтовних і професійно орієнтованих знань та вмінь, необхідних для вирішення типових професійних завдань.

На рівні «спеціаліст» професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури має бути спрямована на вивчення ґрунтовних і професійно орієнтованих дисциплін. На цьому етапі акцент робиться на професійній підготовці з набуттям початкового практичного досвіду.

На рівні «магістр» професійна підготовка має бути спрямованою на методи оволодіння студентами науковою та викладацькою діяльністю у ВНЗ [1, 5].

Таким чином, ВНЗ має впливати на якість освіти через багатоканальний механізм розроблення педагогічних ідей, теорій і технологій та підготовку фахівців, які б виступали носіями цих технологій та мали б компетенцію щодо їхньої реалізації освітній практиці. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх тренерів передбачає суб'єктність відносин викладач–студент, кредитно-модульну систему організації навчального процесу, блоково-модульну побудову навчально-методичних комплексів, їхнє оснащення діагностичними матеріалами, впровадження, пріоритет магістратури у багаторівневий підготовці з асинхронністю навчального процесу та розвитком академічної мобільності студентів.

Серед ознак педагогічної компетентності виділяємо прийняття педагогічної діяльності як сфери самореалізації, галузі, в якій майбутній фахівець усвідомлює свої можливості та впевнений у власних силах; володіння орієнтованою основою педагогічної діяльності, що включає образ її результату і процесу його досягнення; набір апробованих на власному досвіді способів рішення завдань, що входять у структуру педагогічної компетенції; досвід виконання цієї діяльності в проблемних умовах [1].

Становлення педагогічної компетенції вимагає особливого навчального процесу, де має місце не тільки вирішення поставлених завдань, але й постановка нових; акцент на спосіб мислення; розуміння знання як змінюваної моделі, що має обмежене застосування; самопідготовка до непередбачуваних ситуацій, до зміни ролей, саморозвитку.

Теоретичні основи підготовки магістрів, на наш погляд, повинні бути адаптовані до навчально-виховного процесу ВНЗ, тому ми, враховуючи специфіку тренерської діяльності, вважаємо, що найбільш поширеними є методи практичної підготовки майбутніх педагогів у процесі теоретичного навчання, такі, як *мікрОВикладання*. Цей метод творчого навчання, по-перше, надає можливості набувати практичних умінь підготовки до педагогічної діяльності; по-друге, за обмеженого терміну педагогічної практики, який відводиться студентам магістратури галузевих ВНЗ, надає можливість набувати практичних вмінь володіння аудиторією, ораторських умінь та умінь самоаналізу і самокорекції лекторської діяльності [2].

Метод *рефлексивне викладання* – передбачає стратегічну мету сучасної системи освіти – формування особистості, що творчо мислить та самостійно діє, логічно вимагає цілеспрямованої роботи педагога щодо розвитку рефлексії у особи, яка навчається, як необхідного елемента активної навчально-пізнавальної діяльності [3, 4]. Г. П. Щедровицький, розуміючи рефлексію як «містичний процес у діяльності, найважливіший момент у механізмах розвитку діяльності» [6], виокремлює такі найважливіші аспекти її вивчення:

1) зображення рефлексії як процесу та особливості структури в діяльності;

2) визначення рефлексії як принципу розгортання схем діяльності. Під час аналізу вчений керується тим, що рефлексія виступає як кооперація діяльності, про яку рефлектує індивід, діяльність індивіда під час рефлексії (за висловлюванням автора, у «рефлексивній позиції»). Зв'язуючою ланкою між діяльностями, про які рефлектує суб'єкт (та діяльність, що відбулася, і та, яка відбудеться), та діяльністю суб'єкта в «рефлексивній позиції» виступає рефлексивний вихід, тобто зміна індивідом позиції відносно діяльності.

Виходячи з позицій діяльнісного підходу до навчання, вважаємо, необхідною для розвитку рефлексивних навичок є організація рефлексивного простору, за допомогою якого викладач створює умови для самостійної рефлексивної діяльності студентів.

Розглянемо особливості такої організації в умовах інтерактивного навчання. Поняття «інтерактивний» походить від англійського «interact» («inter» – взаємний, «act» – діяти). Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації навчально-пізнавальної діяльності, головними характеристиками якої є: спрямованість на продуктивну, творчу діяльність; самостійний пошук студентами шляхів та варіантів рішення навчальної задачі, що поставлена; активне відтворення знань, що були засвоєні раніше, у нових незнайомих умовах; використання набору різноманітних навчаль-

них технологій, які спрямовані на організацію навчання через взаємодію; інформація розглядається як інструмент щодо досягнення цілей навчання, а не його результат.

У рефлексивному просторі студент діє за двома напрямками: 1) навчально-систематизуючий (узагальнення та систематизація навчального матеріалу); 2) оціночно-проективний (самооцінка навчально-пізнавальної діяльності та її проектування на наступний навчальний період з відповідною корекцією). Основним інструментом рефлексії за навчальним матеріалом в умовах інтерактивного навчання є індивідуальні або групові звіти про виконання навчальних завдань. Відбувається остаточне уточнення власної позиції щодо змісту навчального матеріалу, підсумкова систематизація результатів навчально-пізнавальної діяльності студента за певний період. Конкретизація недоліків та проблем у когнітивній, комунікативній, організаційній, конструктивній, проективній сферах

навчання, зумовлює ефективність дій педагога та студентів щодо їх подолання шляхом визначення цих елементів в якості цілей для наступного етапу навчально-пізнавальної діяльності [6].

Висновки. Отже, конкурентоздатному майбутньому тренеру необхідна науково-дослідна підготовка з метою подальших нових знань, їх апробації і впровадження в тренерську практику, застосування науково обґрунтованого підходу до супроводу інноваційних процесів тощо.

На нашу думку, для підвищення рівня професійної підготовки студентів, необхідно зробити так, щоб зміст навчальних предметів, які вивчають студенти відповідали вимогам, що висуваються до професії майбутнього тренера. Певна недосконалість традиційних методів, засобів і прийомів викладання студентам різних предметів не дозволяє повною мірою набувати вміння та навички тренерської діяльності, необхідні майбутньому конкурентоздатному фахівцю.

Література

1. Андрющенко В. П. Світанок Європи: проблеми формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. П. Андрющенко. – К.: Знання України, 2011. – 1099 с.
2. Агапова Н. Г. Социоцентристская и персонально-центристская парадигмы в образовании (культурологический анализ) / Н. Г. Агапова // Личность. Культура. Общество. – 2008. – Т. 10, вып. 5–6 (44–45). – С. 265–271.
3. Ажиппо О. Ю. Теоретичні й методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах: дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 / О. Ю. Ажиппо. – Х., 2013. – 485 с.
4. Батаршев А. В. Диагностика профессионально важных качеств / А. В. Батаршев, И. Ю. Алексеева, Е. В. Майорова. – СПб.: Питер, 2007. – 192 с.
5. Бережна Ж. В. Зміст професійної компетентності майбутніх тренерів / Ж. В. Бережна // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту: наук. журн. – Х., 2007. – С. 3–6.
6. Ильин Е. И. Психология спорта / Е. И. Ильин. – Питер: 2008. – 352 с.
7. Приступа Є. Н. Традиції української національної фізичної культури / Є. Н. Приступа, В. С. Пилат. – Л.: Троян, 1991. – 275 с.
8. Сватъев А. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього тренера- викладача до професійної діяльності: дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.04 / А. В. Сватъев. – Запоріжжя, 2013. – 485 с.

References

1. Andriushchenko V. P. Dawn of Europe: problems of new teacher formation for united Europe of the XXI century / V. P. Andriushchenko. – Kyiv: Znannia Ukrainy, 2011. – 1099 p.
2. Agapova N. G. Socio-centric and personal-centric paradigms in education (culturological analysis) / N. G. Agapova // Personality. Culture. Society. – 2008. – V. 10, iss. 5–6 (44–45). – P. 265–271.
3. Azhippo O. I. Theoretical and methodical bases of future physical culture teachers' preparation for professional activity: Doctoral dissertation in Pedagogics: 13.00.04 / O. I. Azhippo. – Kharkiv, 2013. – 485 p.
4. Batarshchev A. V. Diagnostics of professionally significant features / A. V. Batarshchev, I. Y. Alekseyeva, E. V. Mayorova. – Saint Petersburg: Piter, 2007. – 192 p.
5. Berezhna Z. V. The content of professional competency of future coaches / Z. V. Berezhna // Pedagogika, psykholohia ta medyko-biologichni problem fiz. vykhovannia i sportu: naukovyi zhurnal. – Kharkiv, 2007. – P. 3–6.
6. Ilyin E. I. Psychology of sports. Piter: 2008. – 352 p.
7. Pristupa E. N. Traditions of the national Ukrainian physical culture / E. N. Pristupa, V. S. Pilat. – Lviv: Troyan, 1991. – 275 p.
8. Svatyev A. V. Theoretical and methodical basess of the preparation of future coach-teacher for professional activity: Doctoral Dissertation in Pedagogics 13.00.04 / A. V. Svatyev. – Zaporizhzhia, 2013. – 485 p.